

Łukasz Ćwikła

Uniwersytet Łódzki / University of Lodz

 <https://orcid.org/0000-0002-3564-7838>

Wojna, pieniądze, ziemia. Finansowe aspekty przygotowań do wojny przez szlachtę łęczycką (1407–1419)

Summary

War, Money, Land. Financial Aspects of the Łęczyca Nobility's Preparation for War (1407–1419)

The text addresses the problem of the impact of war on the development of landed estates. The source for this analysis is the land records of Łęczyca, which are kept in the Central Archives of Historical Records in Warsaw. A detailed query conducted for the period of the Great War (1409–1411), the Hunger War (1414) and the retreat expedition (1419) allowed for the identification of those landowners who during this period actively acquired further tracts of land, thus increasing their possessions. The sources show the activities of Mikołaj of Oporów, Stanisław of Bielawy and Pietrasz of Wroczyń. Moreover, they did not only actively acquire estates but also provided cash to the local nobility, which proves their great financial capabilities. The activities also showed that the noblemen – especially those who were not particularly wealthy – were constantly looking for a quick injection of cash, and such an opportunity was created by pledging goods or their perpetual sale. In fact, the nobility lived on constant credit, and therefore according to the sources examined, it becomes clear that intensive land trade was not always directly related to war-time, because even in times of peace, there was a large number of land-related operations.

© by the author, licensee University of Lodz – University of Lodz Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding Information: not applicable. **Conflicts of interests:** none. **Ethical Considerations:** the authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication.

Declaration regarding the use of GAI tools: not used

Received 2025-11-25. Verified 2025-11-25. Reviewed 2026-01-23. Accepted: 2026-01-27

One needs to remember that the obligation of the noblemen to equip themselves at their own expense for an expedition as part of a common mobilisation, forced the nobility to look for money in order to fulfil it as best as possible.

Keywords: war, gentry, Łęczyca, Poland, money, property advancement

Streszczenie

W tekście podjęto problem wpływu czasu wojny na rozbudowę majątności ziemskich. Podstawę źródłową niniejszych rozważań stanowią księgi ziemskie łęczyckie, które są przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. Szczegółowe kwe-rendy, przeprowadzone dla okresu wielkiej wojny (1409–1411), wojny głodowej (1414) i wyprawy odwrotowej (1419), pozwoliły wskazać na tych właścicieli ziemskich, którzy w interesującym nas czasie aktywnie pozyskiwali kolejne połacie ziemi, powiększając w ten sposób stan posiadania. W źródłach dała się zauważyć aktywność Mikołaja z Oporowa, Stanisława z Bielaw oraz Pietrasza z Wroczyń. Co więcej, nie tylko aktywnie nabywali oni majątki, ale także służyli gotówką okolicznej szlachcie, co stanowi dowód na ich duże możliwości finansowe. Przeprowadzone analizy wykazały także, że szlachta – szczególnie ta niezbyt zamożna – nieustannie poszukiwała szybkiego zastrzyku gotówki, a taką możliwość stwarzały zastawy dóbr lub ich wieczysta sprzedaż. Można również zauważyć, że *nobiles* żyli w pewnym sensie na nieustanny kredyt, toteż wypada stwierdzić, że w świetle przebadanych informacji źródłowych intensywny obrót ziemią nie zawsze miał bezpośredni związek z czasem wojny, bowiem nawet w okresie pokoju odnotowujemy dużą liczbę operacji związanych z ziemią. Należy jednak pamiętać, że obowiązek wyekwipowania się na wyprawę w ramach pospolitego ruszenia na swój koszt, zmuszał szlachtę do poszukiwania środków pieniężnych, aby ową powinność jak najlepiej wypełnić.

Słowa kluczowe: wojna, szlachta, Łęczyca, własność szlachecka, pieniądze, awans majątkowy

Posiadanie włości dlatego przede wszystkim było oznaką prawdziwie szlacheckiej godności [...], że zapewniało władzę zwierzchnią nad innymi ludźmi¹.

Wstęp

Inspiracją do podjęcia tytułowego zagadnienia jest opublikowany w 1979 r. artykuł Henryka Samsonowicza, traktujący o drogach awansu majątkowego w Polsce średniowiecznej. Historyk ten wskazał na model budowy fortuny

¹ M. Bloch, *Spoleczeństwo feudalne*, Warszawa 2023, s. 407.

w służbie państwowej, podkreślając jednocześnie, iż był on dominujący, zaś jednym z jego elementów była służba wojskowa, będąca przedmiotem naszego szczególnego zainteresowania².

Wydaje się, że można wyodrębnić dwie płaszczyzny, w ramach których należałoby spojrzeć na wojnę przez pryzmat ziemi i pieniędzy. Pierwsza wpisuje się w szeroko rozumianą, a wyżej przywołaną służbę państwową. Otóż łaska i wdzięczność króla, chcącego wynagrodzić zasługi na polu bitwy, wiązały się przede wszystkim z przyznawaniem rozmaitych urzędów oraz funkcji (ziemskich, centralnych, starostw itp.) i zapisami na królewskich zapisach, co przyczyniało się w konsekwencji do wzrostu zamożności szlachty³. Nie ma wątpliwości, że zasoby materialne szlachty otwierały widoki na gromadzenie dóbr ziemskich, a tym samym możliwości dokonywania licznych operacji finansowych związanych z ich pozyskiwaniem, niezależnie, czy w grę wchodziło kupno czy też dzierżenie ziemi z tytułu zastawu. Nabiera to szczególnego znaczenia, jeśli wziąć pod uwagę fakt, że majątek stanowił jeden z najważniejszych czynników hierarchizujących polską szlachtę⁴. Drugie natomiast stanowisko to spojrzenie na wojnę przez pryzmat obowiązku ciężącego na posiadaczach ziemskich w ramach pospolitego ruszenia, który to ciężar należało wypełnić osobiście, będąc uzbrojonym według swoich najlepszych możliwości⁵. Oczywiście jest, że wspomniane ujęcia ze sobą korespondują (finalnie i tak należało wywiązać się ze wszelkich powinności i pójść na wojnę, w czasie której można było się zasłużyć), ale proponowane rozróżnienie jest zabiegiem w pełni świadomym, gdyż pozwala spojrzeć na podjęte kwestie z różnych perspektyw. W niniejszym artykule skupiono uwagę na obowiązkach i tym, co z nich w praktyce wynikało w kontekście majątności ziemskich.

² H. Samsonowicz, *Droga awansu majątkowego w Polsce średniowiecznej*, [w:] *Pamiętnik XII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich, 17–20 września 1979 roku*, cz. 2, red. S.K. Kuczyński, Katowice 1979, s. 64 i nn.

³ Na temat zastawu domeny monarszej *vide*: P. Guzowski, *Klienci czy wierzyciele? Nie tylko o ekonomicznym wymiarze zastawu dóbr królewskich w pierwszej połowie XV wieku*, [w:] *Patron i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI i XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Warszawa 2006, s. 67–86.

⁴ *Vide*: A. Gąsiorowski, *Czynniki rozwarstwienia stanu szlacheckiego w średniowiecznej Polsce*, [w:] idem, *Państwo i społeczeństwo późnośredniowiecznej Polski. Pisma wybrane*, red. T. Jurk, A. Kozak, przy współpracy P. Dembińskiego, Warszawa–Poznań 2022, s. 242–243, 251.

⁵ K. Ginter, *Udział szlachty polskiej w pospolitym ruszeniu w XIV i XV wieku. Aspekty prawne i stan faktyczny*, Kraków 2008, s. 159–175, 247 i nn.; J. Szymczak, *Koszty ekwipunku wojennego w Polsce w XV wieku*, „Zapiski Kazimierzowskie” 2017, nr 19, s. 45.

Źródła, metody i pytania badawcze

Podstawą źródłową niniejszego artykułu są przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie księgi ziemskie łęczyckie, zawierające zapisy z lat wielkiej wojny, wojny głodowej (1414) i tzw. wyprawy odwrotowej (1419). Pierwsza interesująca nas księga jest oznaczona sygnaturą 5 i obejmuje lata 1408–1415, natomiast kolejna posiada dokumentację sądową z lat 1415–1421⁶. Znajdujemy w nich sprawy związane z obrotem ziemią oraz rozliczeniami finansowymi między szlachtą łęczycką. Przedkładane wówczas zeznania i akty rezygnacji ziemskich mają charakter fundamentalny w obliczu podjętych analiz i wyprowadzonych na ich podstawie wniosków oraz obserwacji. Tam, gdzie było to niezbędne, sięgnięto do ksiąg obejmujących inne lata, np. do księgi ziemskiej łęczyckiej o sygnaturze 4 z lat 1390–1408. Jej wykorzystanie było kluczowe w opracowaniu statystyki transakcji ziemią dla okresu poprzedzającego wielką wojnę.

Biorąc pod uwagę powyższe uwagi wprowadzające, można postawić następujące pytania badawcze: Czy wojna była tym czynnikiem, który przyczynił się do rozwoju oraz przyspieszenia i tak dobrze zapowiadających się już wcześniej karier majątkowych, czy też może stanowiła dopiero wstęp, szansę na dorobienie się rozległych włości? Kto w interesującym nas czasie aktywnie nabywał dobra ziemskie i ile transakcji przeprowadził? Wreszcie, jaka była skala przechodzenia ziemi z rąk do rąk (kupno-sprzedaż, zastawy) na terenie ziemi łęczyckiej w przyjętych ramach czasowych? Abstrahując w tym miejscu od udzielenia ostatecznej odpowiedzi na tak postawione problemy, trzeba zauważyć, że wojna sama w sobie z całą pewnością nie była jedynym czynnikiem mającym wpływ na pomnożenie majątku⁷.

Należy podkreślić, że w podjętych rozważaniach zastosowano klasyczne metody badań historycznych, tj. ilościową, studium przypadku (*case study*) oraz porównawczą. Metody ilościowe są pomocne w uchwyceniu skali przedsięwzięć gospodarczych podjętych przez poszczególnych posesjonatów w omawianym czasie⁸. Studium przypadku polega natomiast na prześledzeniu przedsięwzięć majątkowych każdego z wybranych posiadaczy ziemskich z osobna. Za istotę tej

⁶ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], Księgi ziemskie łęczyckie [dalej: KZŁ], ks. 5, k. 25v–117 (zapisy z lat wielkiej wojny), 299–346v (rok wojny głodowej); ks. 6, k. 359v–412 (sprawy wniesione przed wyprawą odwrotową).

⁷ *Vide*: W. Brzeziński, *Majątek i małżeństwo. Z problematyki polityki małżeńskiej wielkopolskich rodzin możnowładczych w późnym średniowieczu*, [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. IX, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 2001, s. 257–277.

⁸ *Vide*: L. Błażejczyk-Majka, *Rola metod statystycznych w badaniach nad historią gospodarczą*, [w:] *Historia gospodarcza. Problemy i metody. Studia w stulecie powstania poznańskiej szkoły historii gospodarczej*, red. T. Janicki, Poznań 2020, s. 154–156.

metody uznaje się w literaturze przedmiotu wyjaśnienie, dlaczego zostały podjęte takie, a nie inne decyzje, jak je zrealizowano i z jakim skutkiem. Co więcej, studium przypadku może zawierać dane ilościowe, a niekiedy nawet się do nich ograniczać. W tym wypadku zdecydowano się na tę pierwszą możliwość, ufając, że przyjęcie takiego rozwiązania przyczyni się do lepszego zilustrowania problemów poruszanych w tekście. Podkreślić ponadto wypada, że badania historyczne mogą przecież odwoływać się do danych liczbowych⁹. Ważnym elementem podjętego postępowania badawczego jest także zestawienie i porównanie ze sobą omawianych przypadków z zebrany materiałem o charakterze ilościowym.

Ziemia i pieniądze a czas wojny

Jak wspomniano już wcześniej, na rycerzach ciążył obowiązek wyekwipowania się na wyprawę wojenną. Zamożni posiadacze ziemscy, o ile nie wpadli w tarapaty finansowe, na ogół nie mieli kłopotów, aby sprostać nałożonym na nich powinnościom. Sytuacja była z pewnością bardziej uciążliwa dla nieco uboższych *nobiles*, niedysponujących nadmiarem gotówki. Z tego też względu musieli niejednokrotnie zapożyczać się u bogatszej szlachty. W związku z tym w źródłach daje się zaobserwować sprawy związane z zastawem ziemi, sprzedażą dóbr, poręczeniami itp. Zjawisko to widoczne jest szczególnie w latach 1409–1410, co spowodowane było z jednej strony potrzebą pozyskania niezbędnych środków finansowych na wyekwipowanie się, a z drugiej uregulowaniem spraw majątkowych na wypadek, gdyby dostano się do niewoli lub nie powrócono z pola bitwy¹⁰. Interesujące dane w tym zakresie, a dotyczące rycerstwa ziemi łęczyckiej, zostały zebrane przez Jana Szymczaka. Otóż w świetle ustaleń wspomnianego badacza w 1409 r. dokonano ogółem 37 zastawów i 25 sprzedaży ziemi. Natomiast już rok później majątności zastawiono 45 razy i zawarto 17 umów kupna-sprzedaży (mowa tylko o pierwszych czterech miesiącach do momentu zawieszenia przez monarchę wszystkich roczków sądowych). Dodać wypada, że odnotowano w tym okresie (1410) również dziewięć przypadków dotyczących opraw dla żon rycerzy, którzy szykowali się do wojny¹¹. W celu uzmysłowienia sobie skali omawianego zjawiska, należy w tym miejscu

⁹ R.K. Yin, *Studium przypadku w badaniach naukowych. Projektowanie, metody i zastosowania*, przekł. J. Gilewicz, wyd. 2, Kraków 2024, s. 48, 52.

¹⁰ Szczegółowo na temat zabiegów Małopolan *vide*: F. Sikora, *Uwagi o przygotowaniach rycerzy małopolskich do wielkiej wojny z Zakonem Niemieckim*, [w:] idem, *Małopolskie późne średniowiecze. Ludzie i instytucje. Wybór pism*, red. W. Bukowski, A. Gąsiorowski, G. Rutkowska, Warszawa–Kraków 2017, s. 172–182.

¹¹ J. Szymczak, *op. cit.*, s. 51 oraz Tabela 3.

spojrzeć na analogiczne dane w odniesieniu do lat poprzedzających tzw. wielką wojnę oraz na okres bezpośrednio po niej. Otóż kwerenda przeprowadzona w księdze ziemskiej łęczyckiej dostarczyła ciekawych informacji. W 1407 r. dokonano 31 zastawów i 21 sprzedaży ziemi, natomiast w 1408 r. liczba zastawów wzrosła do 39, a sprzedaży do 25¹². W obu więc przypadkach mamy do czynienia z tendencją wzrostową. Odnotujemy, że liczba zastawów w 1410 r. jest zdecydowanie największa, jeśli wziąć pod uwagę lata 1407–1410. Nie można jednak pominąć faktu, że w 1411 r., a zatem bezpośrednio po wojnie (roczki od marca do listopada), zastawiano się na jeszcze większą skalę, bowiem udało się wychwycić aż 51 tego typu operacji¹³. Co więcej, w 1412 r. odnotowujemy 59 zastawów, natomiast dopiero w 1413 r. liczba ta spadła do 31. Jeśli chodzi o liczbę transakcji kupna-sprzedaży, to w 1407 r. było ich 21, a w kolejnych dwóch latach liczba ta wzrosła do 25. Tuż po wojnie kupowano i sprzedawano ziemię 26 razy, zaś w 1412 r. tendencja ta była nadal zwykła, bowiem odnotowujemy 42 sprzedaże¹⁴.

W latach 1409–1410 załatwiano także inne sprawy związane ściśle z operacjami pieniężnymi (zeznania długów, poręczenia). Przeprowadzona przez piszącego te słowa kwerenda w księdze ziemskiej łęczyckiej dla wspomnianego wyżej okresu przyniosła sporo wiadomości rzucających światło na możliwości finansowe niektórych reprezentantów szlachty środkowopolskiej. Warto zatem zwrócić uwagę na przykłady ich aktywności ekonomicznych. Do najbardziej czynnych posesjonatów w ciągu tych dwóch lat należeli: Mikołaj z Oporowa, wówczas łowczy mniejszy łęczycki oraz Stanisław z Bielaw, pełniący urząd cześnika łęczyckiego. Nie tylko kupowali ziemię, ale także służyli gotówką pozostałym przedstawicielom stanu szlacheckiego. Zaczniemy jednak od pierwszej z wymienionych dopiero co aktywności. Otóż analiza źródłowa pozwala stwierdzić, że Mikołaj przeprowadził cztery transakcje majątkowe, natomiast Stanisław uczynił to pięciokrotnie (Tabela 1 oraz Wykres 1). Obaj występowali także jako poręczyciele i pożyczkodawcy, biorąc ziemię w zastaw (Tabela 2). Nie ulega wątpliwości, że skala spraw finansowych oraz majątkowych wskazuje jednoznacznie na ich duże możliwości materialne. Bielawski nabywał ziemię przede wszystkim w powiecie brzezińskim (Przanowice, Witkowice, Żakowice) i tylko raz poczynił zakup na obszarze powiatu orłowskiego (Przezwiska), w którym zresztą znajdowała się jego główna siedziba, czyli Bielawy¹⁵.

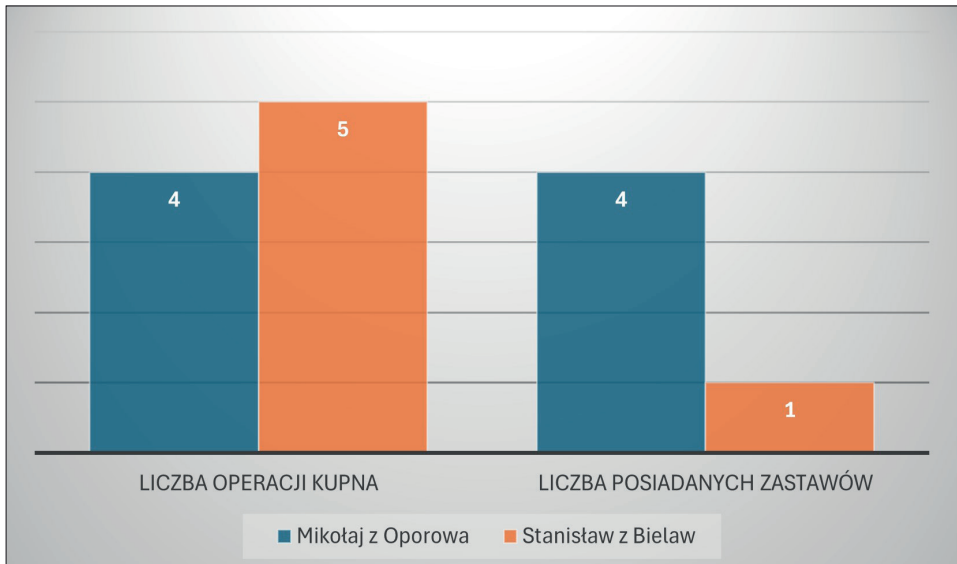
¹² AGAD, KZŁ, ks. 4, k. 552–613 (1407 r.), k. 614–652 (1408 r.); ks. 5, k. 1–19 (dalszy ciąg zapisek z roku 1408).

¹³ AGAD, KZŁ, ks. 5, k. 117–181.

¹⁴ *Ibidem*, k. 184–262v, 265–295.

¹⁵ Według S.M. Zajączkowskiego (*Z dziejów miasta Bielaw i majątkowego kompleksu bielawskiego od XIV do XVI w. [przyczynek do rozwoju wielkiej własności szlacheckiej]*, „Acta

Co interesujące, Oporowski również był aktywny poza swoim „rodzinnym” regionem, gdyż jego gospodarczy horyzont był w tamtym czasie skierowany na powiat łęczycki (Turzynów i Sławoszew).

Wykres 1. Aktywność majątkowa Mikołaja z Oporowa i Stanisława z Bielaw w latach 1409–1410 (Źródło: opracowanie własne)

Interesujący nas posiadacze ziemscy zapewne uczestniczyli w wielkiej wojnie z Zakonem. Według przypuszczenia Tomasza Pietrasa Mikołaj Oporowski mógł walczyć na polach Grunwaldu, służąc w chorągwi ziemskiej łęczyckiej lub chorągwi wystawionej przez starostę łęczyckiego Piotra Szafrąnc¹⁶. Hipotezę autora monografii Oporowskich wzmacnia dodatkowo to, że 30 czerwca 1411 r. Mikołaj został po raz pierwszy odnotowany z predykatem *strenuus*, co oznacza, że był rycerzem pasowanym (można przypuszczać, że dostąpił tego zaszczytu w czasie zbiorowej promocji, dokonanej tuż przed bitwą przez Władysława Jagiełłę). Warto przy tej okazji wspomnieć, że powyższa informacja pochodzi z zapiski dokumentującej

Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 1983, z. 14, s. 108) Bielawy znajdowały się w posiadaniu interesującej nas rodziny przynajmniej od połowy XIV w.

¹⁶ T. Pietras, *Oporowscy herbu Sulima. Kariera rodziny możnowładczej w późnośredniowiecznej Polsce*, Łódź 2013, s. 45, przyp. 11; *vide*: J. Sperka, *Szafrąncowie herbu Stary Koń. Z dziejów kariery i awansu w późnośredniowiecznej Polsce*, Katowice 2001, s. 86–87 oraz Tabela 22.

zakup Miłonic przez Oporowskiego za niemalą sumę 800 grz. gr sz. pr.¹⁷ Z kolei Stanisław, na co wskazał już Sobiesław Szybkowski, zaangażowany był w kampanię jesienno-zimową przełomu 1410 i 1411 r.¹⁸

Z podobnej perspektywy można spojrzeć na kolejną awanturę Królestwa Polskiego z Zakonem, rozgrywającą się zaledwie trzy lata po wielkiej wojnie, a mianowicie wojnę głodową, formalnie wypowiedzianą 18 lipca 1414 r. Kwerenda źródłowa przeprowadzona dla wspomnianego konfliktu także dostarczyła interesujących spostrzeżeń. Warto, analogicznie do poprzedniej kampanii, spojrzeć na sprawy związane z handlem i zastawem dóbr ziemskich. Otóż w źródłach uwidocznił się wzmożony obrót ziemią, i to począwszy od pierwszych posiedzeń sądu ziemskiego łęczyckiego w styczniu 1414 r. W tym wojennym roku szlachta łęczycka dokonała ogółem 36 zastawów¹⁹ i 32 sprzedaży ziemi oraz 4 zamian z dopłatą (Tabela 3). Ponadto w księdze można znaleźć osiem opraw dla szlachcianek²⁰. Interesujący jest fakt, że w omawianym okresie obserwujemy zaledwie jeden zastaw mniej niż w pierwszym roku wielkiej wojny. Jeśli chodzi natomiast o sprzedaż majątku, w 1414 r. tego typu transakcji było o siedem więcej w stosunku do 1409 r. W celach porównawczych wypada przywołać dane obrazujące przedsięwzięcia majątkowe szlachty łęczyckiej w 1413 r. oraz te, które można uchwycić w źródłach już po

¹⁷ AGAD, KZŁ, ks. 5, k. 150; *vide*: T. Nowak, *Rycerstwo ziem środkowopolskich*, „Ziemia Łódzka. Pismo Samorządowe Województwa Łódzkiego” 2010, nr 7(108), s. 2; idem, *Własność ziemska w ziemi łęczyckiej w czasach Władysława Jagielly*, Łódź 2003, s. 56. Na temat pasowania *vide*: D. Piwowarczyk, *Obyczaj rycerski w Polsce późnośredniowiecznej (XIV–XV wiek)*, Warszawa 2006, s. 57–67.

¹⁸ S. Szybkowski, *Otoczenie króla Władysława Jagielly w końcowym etapie wielkiej wojny (listopad 1410 – styczeń 1411)*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 2012, t. XIX, s. 55. Stanisław z Bielaw w 1402 r. został określony jako „validus vir”, co może oznaczać, że był rycerzem pasowanym, gdyż wspomnianym określeniem – mimo iż sporadycznie – posługiwano się w celu podkreślenia faktu posiadania pasa rycerskiego. Warto również zauważyć, że w 1395 r. z podobnym określeniem został odnotowany Stanimir, wójt Wielunia w latach 1394–1413 – AGAD, KZŁ, ks. 4, k. 338v; T. Grabarczyk, T. Nowak, *Wójtowie i wójtostwo wieluńskie (XIII–XVI wiek)*, „Rocznik Wieluński” 2006, t. VI, s. 19.

¹⁹ Oprócz ziemi zastawiano też rzeczy. Jako ciekawostkę należy przytoczyć fakt, że Pełka z Odechowa zastawił srebrny pas (*cingulum argenteum*) za kwotę 8 grz. i wiardunek Pietraszowi Helmanowicowi, mieszczaninowi łęczyckiemu. Zastrzeżono wówczas, że jeśli przedmiot nie zostanie wykupiony do 1 stycznia, wówczas Pietrasz wejdzie w wieczyste posiadanie pasa – AGAD, KZŁ, ks. 5, k. 308v. Nadmienić wypada, że wspomniany Pietrasz został w późniejszym czasie wójtem w Łęczycy, a pierwsze informacje na ten temat pochodzą z lat 1418–1419 – T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, *Dzieje miasta do końca XVI wieku*, [w:] *Łęczycza. Dzieje miasta w średniowieczu i w XX wieku. Suplement do monografii miasta*, red. J. Szymczak, Łęczycza–Łódź 2003, s. 45.

²⁰ AGAD, KZŁ, ks. 5, k. 305, 306, 308, 316, 316v, 328, 333, 338.

wojnie głodowej. I tak, przed wspomnianym konfliktem szlachta zastawiała ziemię 31 razy i przeprowadziła 53 transakcje kupna-sprzedaży (liczba zastawów mniejsza niż w czasie wojny głodowej, ale liczba sprzedaży i kupna zdecydowanie większa). Interesująco przedstawiają się również sprawy wniesione do księgi ziemskiej tuż po wojnie. Mam na myśli zapiski z października, listopada oraz grudnia 1414 r. Pod datą 30 października wniesiono zaledwie pięć spraw, ale żadna z nich nie dotyczyła handlu ziemią. W sumie więc schyłek omawianego roku to czas, kiedy pięciokrotnie zastawiano ziemię, przeprowadzono dziesięć sprzedaży i wniesiono dwie sprawy dotyczące oprawy²¹. Jak zatem widać, mamy tu do czynienia z ewidentnie mniejszymi liczbami, ale wynikają one z tego, że są reprezentatywne dla bardzo krótkiego, bowiem dwumiesięcznego okresu.

Jeśli faktycznie powiązać operacje ziemskie z konfliktem polsko-krzyżackim z 1414 r., wówczas na podstawie zebranych informacji źródłowych można pokusić się o stwierdzenie, że apogeum przygotowań wojennych przypadło na styczeń, chociaż jeszcze w lutym i marcu przeprowadzono kilka operacji związanych z ziemią. Powyższa obserwacja, mająca przecież pokrycie w źródłach, dobrze koresponduje z uwagami Jerzego Goździelewskiego, który wskazał na szybkość mobilizacji i koncentracji wojsk na terenie Korony, podkreślając jednocześnie, że strona polsko-litewska brała pod uwagę możliwość kolejnej wojny z Zakonem już w czasie zjazdu w Horodle (2 X 1413)²². Tak zarysowane okoliczności dobrze tłumaczyłyby więc nagromadzenie spraw majątkowych od stycznia 1414 r., gdyż uczestnicy *expeditio generalis* musieli mieć dostatecznie dużo czasu na osiągnięcie gotowości bojowej²³. Można również dostrzec, że między przygotowaniem wojennym a formalnym wypowiedzeniem wojny minęło nieco ponad pół roku, co tylko dobitnie potwierdza, że w grę wchodziła zbrojna konfrontacja.

Rozpoznanie wpisów wniesionych do księgi pozwala zwrócić uwagę na jeszcze jedną kwestię. Otóż 29 czerwca król przebywał w Łęczycy, gdzie odbywały się roczki w jego obecności²⁴. Tego samego dnia władca podjął w gronie swoich doradców (wojewoda sieradzki Jakub z Koniecpola, wojewoda brzeski Maciej z Łabiszyna, wojewoda inowrocławski Janusz z Kościelca) ostateczną decyzję o wypowiedzeniu

²¹ *Ibidem*, k. 299–359v.

²² J. Goździelewski, *Wojna polsko-krzyżacka 1414 r. tzw. „wojna głodowa”*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1970, t. XVI, cz. 2, s. 35–36; M. Biskup, *Wojny Polski z Zakonem Krzyżackim*, Oświęcim 2019, s. 115.

²³ *Vide*: T. Grabarczyk, *Kalendarz wojenny pospolitego ruszenia w czasach Władysława Jagiełły*, [w:] *Oblicza wojny*, t. I (*Armia kontra natura*), red. W. Jarno, J. Kita, Łódź 2020, s. 71–73.

²⁴ AGAD, KZŁ, ks. 5, k. 346v. Cytowaną zapiskę z księgi ziemskiej łęczyckiej można włączyć do dokumentacji źródłowej itinerarium autorstwa Antoniego Gąsiorowskiego (*Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386–1434*, wyd. 2, Warszawa 2015, s. 81).

wojny Zakonowi, co skutkowało wystosowaniem listu wypowiedniego wielkiemu mistrzowi Michałowi Küchmeisterowi²⁵. Kolejne sprawy w księdze łączyckiej zostały umieszczone dopiero pod datą 30 października, gdzie znajduje się już wzmianka o powrocie króla z ekspedycji wojennej²⁶.

W ferworze przygotowań do tej wojny próżno szukać transakcji majątkowych z udziałem Mikołaja z Oporowa oraz Stanisława z Bielaw (mowa o wpisach z okresu od stycznia do czerwca 1414). W tym czasie uwidoczniła się natomiast aktywność Pietrasza z Wroczyń herbu Ogon, choć trzeba wyraźnie zaznaczyć, że nie na tak dużą skalę, jak w przypadku dwóch wcześniej wspomnianych posesjonatów w latach 1409–1410. W interesującym nas czasie (1414) dziedzic z Wroczyń dokonał zakupu wsi Saszewo/Faszewo (obecnie zaginiona) za 200 kop gr od Dobiesława z Dobieszkowa²⁷. W tym samym roku Greta, wdowa po wójcie łączyckim, wraz z synem Mikołajem zastawili Pietraszowi 2 łany puste i 1 osiadły w Topoli (grunty były położone za mostem) za 30 grz. Ponadto Jan z Niegłoszewa zastawił mu swoją wieś ojczystą Chroso (par. Grochów) za 500 grz. gr sz. i w przypadku niewykupienia jej, miała ona przejść w wieczyste na własność zastawnika. Wiele wskazuje na to, że Jan nie odzyskał zastawu, bowiem omawiana osada wchodziła w późniejszym czasie w skład majątności Ogończyków z Wroczyń. Otóż w roku 1419 wieś została wymieniona wśród majątności Pietrasza, w roku 1441 zaś jego syn, tj. Stanisław z Wroczyń, rozgraniczał Chroso ze Świącinami²⁸.

Zakończenie

Podsumowując powyższe rozważania, wypada zwrócić uwagę na kilka kwestii wyłaniających się w toku podjętej analizy. Po pierwsze, dla posiadaczy ziemskich wojna była przede wszystkim obowiązkiem, który musieli wypełnić, a konieczność stosownego wyposażenia się wymagała większych lub mniejszych nakładów finansowych (w zależności od jakości wszystkich komponentów składających się na całość wyposażenia rycerskiego)²⁹. Po drugie, szlachta niedysponująca odpowiednimi

²⁵ A. Szweđa, *Zakon krzyżacki wobec Polski i Litwy w latach 1411–1414*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2014, t. CXLI, z. 2, s. 548; S. Szybkowski, *Kościelcecy ze Skępego herbu Ogon i ich protoplaści. Studium z dziejów późnośredniowiecznej rodziny możnowładczej*, Gdańsk 2018, s. 123.

²⁶ AGAD, KZŁ, ks. 5, k. 347.

²⁷ *Ibidem*, k. 301v; *vide*: T. Nowak, *Własność ziemska...*, s. 411.

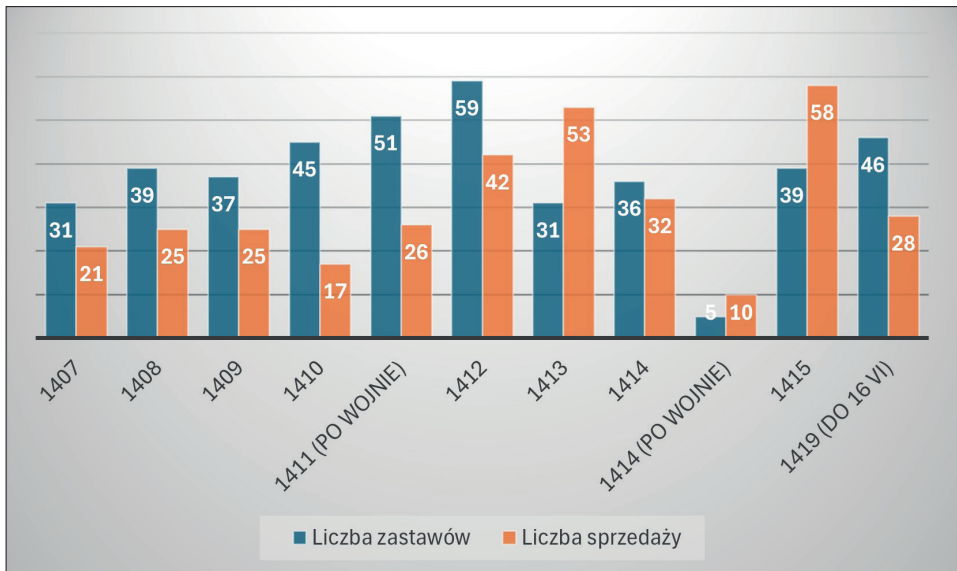
²⁸ AGAD, KZŁ, ks. 5, k. 339v, 344v; ks. 11, k. 498, 500v. *Vide*: T. Nowak, *Własność ziemska...*, s. 65 oraz przyp. 539.

²⁹ *Vide*: J. Szymczak, *Produkcja i koszty uzbrojenia rycerskiego w Polsce XIII–XV wieku*, Łódź 1989, Tabela 21.

zasobami pieniężnymi musiała szukać gotówki niezbędnej do zakupu uzbrojenia, a przy okazji regulowała inne sprawy rodzinno-majątkowe, gdyby nie dane jej było powrócić z pola bitwy. Po trzecie, najprostszymi sposobami na doraźne pozyskanie pieniędzy były zastaw lub sprzedaż ziemi. Nie ulega wątpliwości, że okoliczności wojenne stanowiły dla bogatszej szlachty doskonałą okazję do powiększenia stanu majątkowego (inwestycje w rozbudowę włości). O ile w przypadku zakupu sprawa jest oczywista, o tyle branie ziemi w zastaw również stwarzało szansę na przejęcie dóbr zastawnych w przyszłości (nieuregulowanie należności w odpowiednim czasie). Mamy tutaj zatem do czynienia z wykorzystywaniem kłopotów finansowych kontrahentów, którzy poszukiwali szybkiego zastrzyku gotówki. Próbując natomiast odpowiedzieć na postawione na wstępie pytania, należy stwierdzić, że przytoczone przykłady właścicieli ziemskich wskazują raczej na zjawisko rozwoju dobrze zapowiadających się już wcześniej karier majątkowych. W tym przypadku czas wojenny sprzyjał niewątpliwie akcji pozyskiwania ziemi, często znajdującej się – pod względem przynależności terytorialno-administracyjnej – poza głównymi siedzibami rodzinnymi nabywców, co prowadziło w rezultacie do rozszerzenia podstaw majątkowych na nowe obszary. Trzeba również zauważyć za Zbigniewem Morawskim, że środowisko dygnitarzkie ziemi łęczyckiej nabywało ziemię na własność także w okresach poprzedzających wojny i bezpośrednio po nich³⁰.

Analiza zbiorcza obrotu ziemią w poszczególnych latach (Wykres 2) prowadzi do następujących spostrzeżeń. Otóż szlachta łęczycka podejmowała intensywną akcję sprzedaży i zastawu dóbr nie tylko w czasie wojny, ale także w okresie pokoju. Jeśli spojrzeć na liczbę zastawów dokonanych w latach 1407–1412, to tendencja do tego typu przedsięwzięć była – z wyjątkiem 1409 r. – zwykła. Począwszy od 1413 r. również zauważalny jest wzrost liczby zastawów (mały wyjątek dotyczył spraw wniesionych tuż po wojnie głodowej). Nie będzie chyba przesadą jeśli uznamy, że tak duża przewaga zastawów nad transakcjami trwałymi w latach objętych analizą (419:337) świadczy o dużej potrzebie szybkiego pozyskania gotówki. Jednocześnie dane te wyraźnie sugerują szlacheckie życie na niestanny kredyt.

³⁰ Z. Morawski, *Ziemia, urzędy, pieniądze. Finanse szlachty łęczyckiej w końcu XIV i pierwszej połowie XV wieku*, Warszawa 1993, s. 143.

Wykres 2. Obrót ziemią w województwie łęczyckim na początku XV w.
(Źródło: opracowanie własne)

Uwagę zwraca drastyczny spadek aktywności sądu ziemskiego łęczyckiego tuż przed kolejną mobilizacją pospolitego ruszenia w ramach tzw. wyprawy odwrotowej z 1419 r., jak złośliwie określił ją Jan Długosz³¹. Otóż 16 czerwca wniesiono do księgi sądowej zaledwie trzy sprawy, w tym dwa poręczenia i jedno zeznanie w sprawie długu (pierwsza z zapisek została skreślona). Kolejne posiedzenie sądu odbyło się już po wojnie, tj. 29 sierpnia, ale jeśli chodzi o podjęte wówczas sprawy, należy wskazać na zaledwie jedną oprawę i jedną sprzedaż połowy młyna³². Nie wdając się w tym miejscu w szczegółowe analizy, zasygnalizować jedynie wypada, że w omawianym roku uwidoczniła się również aktywność finansowa i majątkowa między innymi Wojciecha, kasztelana słońskiego oraz Pietrasza z Ostrowa (Strykowa), przy czym ten pierwszy miał chyba jakieś chwilowe kłopoty, ponieważ zdecydował się zastawić połowę swojej wsi³³.

³¹ J. Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. XI (1411–1430), przekł. J. Mrukówna, Warszawa 2009, s. 105; idem, *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, ks. XI (1413–1430), Warszawa 2000, s. 101: „hec expeditio ob reversionem que accidit reversalis intitatur”.

³² AGAD, KZŁ, ks. 6, k. 412–417.

³³ *Ibidem*, k. 360v (Wojciech zeznał 60 grz. długu Wojciechowi z Parzęczewa, łowczemu mniejszemu łęczyckiemu), 362 (Wojciech zastawił połowę Woli Zaleskiej za 70 grz.),

Nie ulega wątpliwości, że czas wojenny sprzyjał budowie majątku ziemskiego, szczególnie, jeśli mamy na myśli bogatych posiadaczy, potrafiących dobrze odnaleźć się w omawianych okolicznościach. W tekście przedstawiono aktywność trzech właścicieli, należących do grona możnowładczej (Mikołaj Oporowski) i zamożnej (Stanisław z Bielaw i Pietrasz z Wroczyń) szlachty łęczyckiej, ale z całą pewnością zaproponowana problematyka stanowi potencjał do dalszych dociekań i poszerzenia badań o jeszcze inne przypadki szlacheckich posesjonatów z terenu dawnej ziemi łęczyckiej. Wyżej wymienieni natomiast skutecznie realizowali przedsięwzięcia majątkowe, powiększając tym samym materialne podstawy funkcjonowania swoich rodzin.

367 (nabycie Sierzni przez Pietrasza z Ostrowa za 300 grz.), 374 (dług dla Pietrasza z Ostrowa), 392 (Wojciech w sprawie granicznej między Mąkolicami i Mięsośnią).

Tabela 1

**Rozwój majątności Mikołaja z Oporowa i Stanisława z Bielaw
w latach 1409–1410**

Miejscowość	Przynależność administracyjna	Rok zmiany własnościowej	Nabywca
Żakowice	powiat brzeziński	1409	Stanisław z Bielaw
Turzynów	powiat łęczycki	1409	Mikołaj z Oporowa
Sławoszew	powiat łęczycki	1409	Mikołaj z Oporowa
Witkowice	powiat brzeziński	1409	Stanisław z Bielaw
Turzynów	powiat łęczycki	1410	Mikołaj z Oporowa
Turzynów	powiat łęczycki	1410	Mikołaj z Oporowa
Przezwiska	powiat orłowski	1410	Stanisław z Bielaw
Przanowice	powiat brzeziński	1410	Stanisław z Bielaw
Przanowice	powiat brzeziński	1410	Stanisław z Bielaw

Źródło: opracowanie własne.

Sprzedający	Kwota	Areal	Uwagi	Źródło
Klemens i Jan, bracia rodzeni z Żakowic	100 grz	działy		AGAD, KZŁ, ks. 5, k. 61v
Adam i jego synowie: Gniewomir oraz Boguchwał	100 grz. gr sz.	działy		AGAD, KZŁ, ks. 5, k. 62
Dobiesław ze Sławoszewa	106 grz.	dział		AGAD, KZŁ, ks. 5, k. 66
Katarzyna z Witkowic	60 grz.	dział	Stanisław dopłacił 60 grz. i dołożył 1 łan ziemi w Bielawach	AGAD, KZŁ, ks. 5, k. 66v
Stanisław z Turzynowa z bratem Wojciechem	20 grz. gr sz. pr.	dział		AGAD, KZŁ, ks. 5, k. 85v
Stachna z synem Janem i córką Katarzyną	16 grz. gr sz.	dział		AGAD, KZŁ, ks. 5, k. 92
Borzek z Przewisk	250 grz. gr sz.	dział		AGAD, KZŁ, ks. 5, k. 104
Święchna, Krzystka i Katarzyna z Przanowic	60 grz. gr sz.	dział		AGAD, KZŁ, ks. 5, k. 104v
Sędka z Przanowic, córka Grzymka	100 grz. gr sz.	dział	Transakcja przepro- wadzona wspólnie z Wojciechem, scho- lastykiem łączycykim, bratem Stanisława	AGAD, KZŁ, ks. 5, k. 110v

Tabela 2

**Zastawy ziemi z udziałem Mikołaja z Oporowa i Stanisława z Bielaw
w latach 1409–1410**

Posesjonat	Rok	Komu	Miejscowość	Areał	Kwota	Źródło
Filip z Sówek	1409	Mikołajowi z Oporowa	Sławoszew	dział	13 grz. gr sz. pr.	AGAD, KZŁ, ks. 5, k. 57v
Dzierśław i Andrzej, bracia z Kter	1409	Stanisławowi z Bielaw i jego bratu Wojciechowi, scholastykowi łączycykiemu	Ktery	wszystkie łany kmieccie (<i>omnes kmetones sive villa Kethrze</i>)	200 grz. gr sz.	AGAD, KZŁ, ks. 5, k. 81
Piotr z Sówek	1409	Mikołajowi z Oporowa	Sówki	dział	8 grz. gr sz.	AGAD, KZŁ, ks. 5, k. 82v
Paweł z Sówek	1409	Mikołajowi z Oporowa	Sówki	niwa	8 grz. gr sz.	AGAD, KZŁ, ks. 5, k. 82v
Dziwisz z Sułkowic	1410	Mikołajowi z Oporowa	Sułkowice	dział	130 grz. gr sz. pr.	AGAD, KZŁ, ks. 5, k.102v

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 3

Transakcje związane z ziemią w księdze ziemskiej łęczyckiej w 1414 r.

Data	1414	1414	1414
Rodzaj transakcji	zastaw	sprzedaż	zamiana z dopłatą
2 stycznia	6	10	1
16 stycznia	15	6	2
30 stycznia	3	3	–
27 lutego	6	7	–
13 marca	4	1	1
27 marca	–	–	–
15 maja	2	5	–
29 czerwca	–	–	–
Razem	36	32	4

Źródło: opracowanie własne.

Bibliografia (Bibliography)

Źródła archiwalne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [AGAD]

Księgi ziemskie łęczyckie [KZŁ], ks. 4, 5, 6, 11

Źródła drukowane

Długosz J., *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, ks. XI (1413–1430), Warszawa 2000.

Długosz J., *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. XI (1411–1430), przekł. J. Mrukówna, Warszawa 2009.

Opracowania

- Biskup M., *Wojny Polski z Zakonem Krzyżackim*, Oświęcim 2019.
- Bloch M., *Spółeczeństwo feudalne*, Warszawa 2023.
- Błażejczyk-Majka L., *Rola metod statystycznych w badaniach nad historią gospodarczą*, [w:] *Historia gospodarcza. Problemy i metody. Studia w stulecie powstania poznańskiej szkoły historii gospodarczej*, red. T. Janicki, Poznań 2020, s. 129–169.
- Brzeziński W., *Majątek i małżeństwo. Z problematyki polityki małżeńskiej wielkopolskich rodzin możnowładczych w późnym średniowieczu*, [w:] *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. IX, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 2001, s. 257–277.
- Gąsiorowski A., *Czynniki rozwarstwienia stanu szlacheckiego w średniowiecznej Polsce*, [w:] A. Gąsiorowski, *Państwo i społeczeństwo późnośredniowiecznej Polski. Pisma wybrane*, red. T. Jurek, A. Kozak, przy współpracy P. Dembińskiego, Warszawa–Poznań 2022, s. 227–253.
- Gąsiorowski A., *Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386–1434*, wyd. 2, Warszawa 2015.
- Ginter K., *Udział szlachty polskiej w pospolitym ruszeniu w XIV i XV wieku. Aspekty prawne i stan faktyczny*, Kraków 2008.
- Goździewski J., *Wojna polsko-krzyżacka 1414 r. tzw. „wojna głodowa”*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1970, t. XVI, cz. 2, s. 19–61.
- Grabarczyk T., *Kalendarz wojenny pospolitego ruszenia w czasach Władysława Jagiełły*, [w:] *Oblicza wojny*, t. I (*Armia kontra natura*), red. W. Jarno, J. Kita, Łódź 2020, s. 55–77. <https://doi.org/10.18778/8220-055-3.05>
- Grabarczyk T., Nowak T., *Wójtowie i wójtostwo wieluńskie (XIII–XVI wiek)*, „Rocznik Wieluński” 2006, t. VI, s. 17–39.
- Grabarczyk T., Kowalska-Pietrzak A., Nowak T., *Dzieje miasta do końca XVI wieku*, [w:] *Łęczyca. Dzieje miasta w średniowieczu i w XX wieku. Suplement do monografii miasta*, red. J. Szymczak, Łęczyca–Łódź 2003, s. 9–104.
- Guzowski P., *Klienci czy wierzyciele? Nie tylko o ekonomicznym wymiarze zastawu dóbr królewskich w pierwszej połowie XV wieku*, [w:] *Patron i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI i XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Warszawa 2006, s. 67–86.
- Morawski Z., *Ziemia, urzędy, pieniądze. Finanse szlachty łęczyckiej w końcu XIV i pierwszej połowie XV wieku*, Warszawa 1993.
- Nowak T., *Rycerstwo ziem środkowopolskich*, „Ziemia Łódzka. Pismo Samorządowe Województwa Łódzkiego” 2010, nr 7(108), s. 2–3.
- Nowak T., *Własność ziemska w ziemi łęczyckiej w czasach Władysława Jagiełły*, Łódź 2003.
- Pietras T., *Oporowscy herbu Sulima. Kariera rodziny możnowładczej w późnośredniowiecznej Polsce*, Łódź 2013. <https://doi.org/10.18778/7969-065-7>

- Piwowarczyk D., *Obyczaj rycerski w Polsce późnośredniowiecznej (XIV–XV wiek)*, Warszawa 2006.
- Samsonowicz H., *Droga awansu majątkowego w Polsce średniowiecznej*, [w:] *Pamiętnik XII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich, 17–20 września 1979 roku*, cz. 2, red. S.K. Kuczyński, Katowice 1979, s. 61–73.
- Sikora F., *Uwagi o przygotowaniach rycerzy małopolskich do wielkiej wojny z Zakonem Niemieckim*, [w:] F. Sikora, *Małopolskie późne średniowiecze. Ludzie i instytucje. Wybór pism*, red. W. Bukowski, A. Gąsiorowski, G. Rutkowska, Warszawa–Kraków 2017, s. 172–182.
- Sperka J., *Szafraniec herbu Stary Koń. Z dziejów kariery i awansu w późnośredniowiecznej Polsce*, Katowice 2001.
- Szweda A., *Zakon krzyżacki wobec Polski i Litwy w latach 1411–1414*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2014, t. CXLI, z. 2, s. 531–553.
- Szybowski S., *Kościelcy ze Skępego herbu Ogon i ich protoplaści. Studium z dziejów późnośredniowiecznej rodziny możnowładczej*, Gdańsk 2018.
- Szybowski S., *Otoczenie króla Władysława Jagielly w końcowym etapie wielkiej wojny (listopad 1410 – styczeń 1411)*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 2012, t. XIX, s. 43–68.
- Szymczak J., *Koszty ekwipunku wojennego w Polsce w XV wieku*, „Zapiski Kazimierzowskie” 2017, nr 19, s. 45–57.
- Szymczak J., *Produkcja i koszty uzbrojenia rycerskiego w Polsce XIII–XV wieku*, Łódź 1989.
- Yin R.K., *Studium przypadku w badaniach naukowych. Projektowanie, metody i zastosowania*, przekł. J. Gilewicz, wyd. 2, Kraków 2024.
- Zajączkowski S.M., *Z dziejów miasta Bielaw i majątkowego kompleksu bielawskiego od XIV do XVI w. (przyczynek do rozwoju wielkiej własności szlacheckiej)*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 1983, z. 14, s. 97–148. <https://doi.org/10.18778/0208-6050.14.06>

Notka o autorze

Dr Łukasz Ćwikła – adiunkt w Katedrze Historii Średniowiecznej na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego

Zainteresowania naukowe: osadnictwo i własność ziemska w ziemi łęczyckiej, społeczeństwo szlacheckie doby późnego średniowiecza.

lukasz.cwikla@uni.lodz.pl